

IKONSÄLLSKAPET

Rundbrev 26

Augusti 2011

Styrelsen hälsar medlemmarna varmt välkomna till höstens aktiviteter! Vårt program ser ut så här:

Onsdagen den 19 oktober kl. 18.30, Stockholms universitet, sal E497 (Hus E, plan 4), Frescati. T-banestation: Universitetet. Avslutas med tésamkväm. För icke-medlemmar entré kr 50:-. I samarbete med Studieförbundet Bilda.

Christian Kamill: Ortodoxa och kyrkopolitiska strövtåg i och kring Ukraina.

Som en uppföljning av Ikonsällskapets vårresa till Kiev berättar Christian Kamill om sina intryck från tjänstgöring som diplomat i Ukraina och dess grannländer. Christian Kamill har tjänstgjort vid svenska utlandsmyndigheter i Sankt Petersburg, Wien, Kiev och Warszawa. Sedan denna höst är han protokollchef i Stockholms Stad.

Tisdagen den 1 november kl. 17.45, Nationalmuseum, Stockholm

Peredvizjniki – banbrytare i ryskt måleri

Utställningskommisarien, Per Hedström, visar. Samling i museets entréhall. Reducerad entréavgift, kr 100:- erläggs på plats (jämna pengar!) till Ikonsällskapets utsände gruppleddare. **OBS! Obligatorisk anmälan före 27 oktober** till tfn 08/590 320 56 eller ulf.abel@tele2.se
Maximalt antal deltagare 30 personer!

I september öppnas på Nationalmuseum höstens stora satsning, utställningen *Peredvizjniki - banbrytare i ryskt måleri*. Den fokuserar på perioden 1870 – 1910, då rysk kultur inom litteratur, teater, konst och musik uppvisar en sällsynt kraft och vitalitet och blir en omistlig del av vårt gemensamma arv. Nu får vi en unik möjlighet att på hemmaplan möta detta måleri. Ett hundratal målningar från Tretjakovgalleriet i Moskva och Ryska museet i St.Petersburg kommer att visas, av Ilja Repin, bl.a. hans mycket välkända Prämdragarna, av Isaac Levitan, Rysslands främsta landskapsskildrare, och många andra. Och här får vi t.ex. möta tonsättarna Tjajkovskij och Rimskij-Korsakov och författaren Leo Tolstoj i porträtt från tiden. Flera av den tidens målare hörde f.ö. ännu till den epok då man började sin konstnärsbana med att måla ikoner.

Torsdagen den 1 december kl. 18.30, Stockholms Universitet, sal E 497 (Hus E, plan 4). T-banestation: Universitetet. Avslutas med tesamkväm. För icke medlemmar entré kr 50:-

En kväll kring författaren Nikolaj Leskov, Den förseglade ängeln samt de gammaltroende.

Medverkan av prof. emeritus Magnus Ljunggren samt av styrelsemedlemmar i Ikonsällskapet

1872 utkom Nikolaj Leskovs kortroman Den förseglade ängeln. Detta var första gången som man i rysk litteratur behandlade de gammaltroende, dessa ”splittrare” (*raskolniki*) som redan på 1600-talet, med sin märklige anförare Avvakum, hade bannlysts av den officiella kyrkan. Romanen bygger på god kännedom om de gammaltroende och inte minst visar den insikt vad gäller deras nära förhållande till ikonerna och ikonmålandet. Magnus Ljunggren, tidigare professor i Göteborg, kommer att tala om Nikolaj Leskov och hans roman. Vi hoppas också något kunna beröra de gammaltroende som samfund. Avslutningsvis kommer Kaj Engelhart att kort kommentera tonsättaren Rodion Sjtjedrins verk Den förseglade ängeln, med viss anknytning till Leskovs verk..

Sedan sist...

Kiev tur och retur – om årets vårresa.

I konsällskapet har så fullbordat även 2011 års långresa. 26 medlemmar lämnade Arlanda

tidigt den 26 maj med Kiev som mål och återvände på kvällen den 30:e. Fem intensiva och givande dagar! Varje gång vi konfronterades med en ny kyrka, ett museum eller monument (som t.ex. Babij Jar), innebar det ett nytt stort och förblivande minne. Till detta intryck bidrog också vår fantastiska guide, Niela Khramova. Hon förenade den empati som Hannele visade oss i Gamla Valamo med Natalja Tolstajas frihet att kommentera samhälle och politik utifrån egna erfarenheter och med distanserad humor. Vi mötte en vänlig och pulserande storstad med drag av Wien och Paris men kunde förstå att det under ytan också fanns väldiga problem, ekonomiska, politiska, en gigantisk korrruption etc. Kan landet f.ö. hållas samman i ett eller splittras det i två? Samtidigt finns minnena kvar från 1930- och 40-talens ofattbara plågor.

Att här i detalj redogöra för vårt program dessa dagar låter sig inte göra. I stället väljer jag att koncentrera framställningen på fyra höjdpunkter, som därigenom ges något större utrymme, Sofiakatedralen, Grottklostret, Sinaiikonerna samt Furst Igor på Kievoperan.

Att träda in i Sofiakatedralen och skåda den guldkimrande absidmosaikens Gudsmoder Oranta från tidigt 1000-tal är mäktigt. Hon framställs här som ”den oförstörbara muren”, dvs. som katedralens och hela Kievs beskyddarinna, på samma sätt som hon också var Konstantinopels. I absiden finns även andra välbevarade mosaiker, den liturgiska nattvarden,

bebådelsen och kyrkofäder, liksom mer fragmentariskt bevarade fresker med berättande scener och helgon. Och skådar man upp mot kupolen möter blicken mosaiken med Kristus Allhärskaren, ärkeänglar och evangelister. Vi minns att svensken C.P.Mazè i sina detaljerade teckningar härifrån, daterade 1851, visade att partier av mosaikerna saknades, ibland hela figurer. När vi steg upp till övre galleriet och kunde granska framställningarna närmare, visade det sig att dessa lakuner ersatts av måleri. Under 1880-talet, en av de stora restaureringsperioderna här, arbetade en grupp forskare och konstnärer med restaurering av kupolen.

Den konstnär som fick de viktigaste uppdragen, som t.ex. ärkeänglarna, var en lovande 30-åring, som snart blev en av Rysslands främsta, Michail Vrubel. (Vi mötte honom senare bl.a. på Museet för rysk konst och i Den helige Kirills kyrka med fascinerande fresker, också från 1880-talet.) Här uppe kunde vi t.ex. se den välbevarade originalmosaiken av evangelisten Markus liksom Vrubels fina svar på de saknade partierna/figurerna. I trapphuset till galleriet finns fragmentariska spår av originalfresker som skildrar Vladimir I:s (den store/den helige) besök i Konstantinopel 988, bl.a. en bild från hippodromen. Resan resulterade ju i det dop i Dnjepr samma år, genom vilket Kiev antog den ortodoxa kristendomen.

Sofiakatedralen byggdes av Jaroslav den vise, en av Vladimir I:s söner, och invigdes enligt Nestorskrönikan år 1037. Fynd gjorda i samband med nya utgrävningar skulle möjligen kunna visa att byggandet påbörjades redan före Vladimirs död 1015, och då av Vladimir själv. Jaroslav vilar i ett centralt kapell i en magnifik marmorsarkofag av samma typ som i Bysans användes för landets kejsare. Hustrun Ingegerd, dotter till Olof Skötkonung, vilar i en sarkofag av samma typ. Denna var dock tillfälligt borttagen för undersökning.

Det är fantastiskt att kunna uppleva dessa verk av tidiga bysantinska och ryska ikonmålare, mosaikläggare m.fl. Desto mer som de flesta av stadens gamla kyrkor skattat åt förgängelsen. Vladimir I anlade 996 den s.k. Tiondekyrkan (*Desjatinna*), som förstördes av tartarerna 1240. Flera av Jaroslavs kyrkor sprängdes av Stalin på 1930-talet. Och Grottklostrets Uspenskij - katedral förstördes under andra världskriget. Men Sofiakatedralen står!

Grottklostret, *Kievo-Petjerska Lavra*, dvs Kievs Grottkloster (ordet *lavra* betyder här ett större, centralt kloster), är det medeltida Rysslands, Kiev/Rus-rikets, äldsta kloster. Det grundades enligt krönikan 1051 av den helige Antonij som hade erfarenheter från Athos. Det förlades utanför den dåtida stadens murar, men finns idag inom staden. Det kom snart att delas i det "nära" och det "avlägsna" kloster. I det senare finns merparten av de labyrinthiska grottorna, som härbärgerar relikier från avsomnade bröder. 1073 påbörjades katedralen, ägnad Gudsmoderns insomnande. Som flera av Kievs förstörda kyrkor återuppförd på 1990-talet.

Klostret har spelat en avgörande roll för rysk och ukrainsk andlighet och kultur. Här skrevs tidiga prakthandskrifter på kyrkoslaviska, här började Nestorskrönikan föras på 1100-talet, här upprättades det första tryckeriet. Här verkade också den förste till namnet kände ryske ikonmålaren, Alipij, som enligt krönikan dog 1114. Legenden tillskriver honom ikonerna Grottklostrets (alt. Alipijs) Gudsmoder, som visar henne omgiven av de två helgonen Antonij och hans medgrundare Theodosij. Ett annat känt motiv knutet till klostret är Alla Rysslands helgon. Sedan länge finns här en kontinuerligt verksam ateljé. Någon hel medeltida byggnad finns, såvitt jag förstår, inte bevarad. En av de äldsta idag är den vackra entréornkyrkan från tidigt 1700-tal som vi besökte. Bland interiörer vi såg var även det stora refektoriet, där väggarna var bemålade med fascinerande bilder i jugendstil.

En sann höjdpunkt utgjorde också mötet med de fyra förikonoklastiska ikonerna, daterade till 500/600-talen. Den största samlingen av dessa ikoner finns i Katharinaklostret i Sinai. I övrigt finns bara enstaka bevarade, spridda på museer i bl.a. Paris, Berlin och S:t Petersburg. Och

här finns alltså fyra! De verkar vara märkligt anonyma, glömda också i seriösa guider. De tillhör idag Bogdan och Varvara Khanenkos Konstmuseum, ett nu statligt museum skapat av en förrevolutionär storsamlare och med övervägande västeuropeisk konst. Hit kom ikonerna troligen efter revolutionen. Ursprungligen utgjorde de en del av Katharinaklostrets samling. En präst från Kiev, Porfyrij Uspenskij, som på 1800-talet besökte klostret, återvände av någon anledning hem med dessa ikoner. Via Kievs andliga akademi kom de så till museet.

Sedan vår guide Niela med stor diplomati lyckats tysta vår ukrainske museiguide gick vi direkt till det lilla kabinettet med ikonerna, där gruppen med knapp nöd rymdes. Närheten till dessa laddade bilder bidrog till den förtätade stämningen när vi analyserade och diskuterade ikonerna. Det rör sig alltså om fyra stycken, alla 500/600-tal, utförda enkaustiskt och på trä, *Kristus med de heliga Sergios och Bacchos* (28 x 42 cm), *Gudsmodern med barn* (35 x 20 cm), *Johannes Döparen* (47 x 25 cm) och *Den helige Platon och kvinnlig martyrs* (54 x 50 cm). Sergios och Bacchos bär martyrkors i händerna samt stora guldhalsband (*maniakia*), som tecken på deras status som höga officerare. De led martyrdöden ca 300 och var centrala i den tidiga kyrkan, särskilt i Konstantinopel. Vi som var där 2009 minns den vackra rundkyrkan ägnad dessa två från tidigt 500-tal (nu moské), en gång del av ett stort kloster. Både detta faktum och den höga kvalitén talar för att denna målats i kejsarens ateljéer och var en del av hans gåva till Katharinaklostret.

Gudsmodern med barn är märkligt oceremoniell, före hodigitria-typen. Kanske f.ö. en del av något större. Överdelens gotiska form kan vara ett ingrepp från korsfararnas tid. Johannesframställningen är också den oceremoniell, med sin impressionism något av ett Faijumporträtt i helfigur. Intresserade rekommenderas Kurt Weitzmann, *The Monastery of Saint Catherine. The Icons. Vol.1*, 1976 för text och bilder.

(Även <http://www.khanekomuseum.kiev.ua/ua/exposition/collections/25/56.htm>)

Vår allra sista kväll i Kiev gavs på operan Alexander Borodins *Furst Igor* – en självklar avslutning på resan, den sista höjdpunkten. Kievoperan bär f.ö. på en tradition som en av landets ledande på 1800-talet. Operan går dessutom tillbaka på det gamla Igorkvädet, troligen från 1100-talet. Borodin skrev själv librettot efter kvädet, vilket i sig betraktas som ett mästerverk. Den handlar dessutom om de sekler och några av de historiska personligheter vi konfronterats med under dessa dagar. Musiken fullbordades efter Borodins död 1887 av Rimskij-Korsakov och Glazunov. Den är ytterst uttrycksfull och vacker, med flera kända balettinslag, främst Polovtsernas danser. Dekor och dräkter var i den ryska traditionen, praktfullt realistiska, med ikoner, fresker, kyrkobyggnader etc. Dessutom härliga röster. Bättre kunde inte dessa Kiev-dagar ha avslutats!

U.A.

Ny bok

Göran Larsson:

Fönster mot Gud. Ikonernas budskap i Svenska teologiska institutets kapell i Jerusalem

Arcus 2011

Göran Larsson, mångårig och legendarisk direktor för Svenska teologiska institutet i Jerusalem, har gett institutets många vänner en underbart vacker bok om de ikoner som pryder

dess kapell. De har målats av den svenske konstnären Bengt Olof Kälde och invigdes av Jerusalems lutherske biskop Daoud Haddad kyndelsmässodagen 1986. De har alltsedan dess varit en källa till inspiration och uppbyggelse för de många som besökt institutet, för en längre kurs eller bara för ett kort besök.

Samtidigt som ikonerna står i en lång tradition, representerar de en nyskapelse av ett slag som man mera sällan möter. Motivet, hur Jesus bärs fram i templet och tas emot av Simeon och Hanna, hör inte till de allra vanligaste, och än ovanligare är det att Simeon avbildats iförd en judisk bönemantel. Det är en av många detaljer som tillsammans formulerar ett väl genomtänkt program. De två gamla fromma judarna representerar Israel som Guds eget folk, samtidigt som de blickar framåt mot den kommande Messias.

Det är många som genom åren haft förmånen att lyssna till Göran Larsson. Genom denna bok kan de som inte haft tillfälle till det ändå ta del av hans insikter i de rikedomar som kyrkan ärvt från det judiska folket. Boken bör vara obligatorisk läsning för institutets många vänner och för alla som vill förstå vår kristna tros judiska rötter.

Tord Fornberg

Dessutom nyligen utkomna:

Helena Bodin: Bruken av Bysans. Norma, 2011

Christina Schöldstein: Gläd Dig, Du som födde ljuset. Huvudmotiv i Gudsmodersikonografen. Artos, 2011

Nu är det sedan länge dags att betala årsavgiften för 2011! Välkommen att sätta in kr. 200 på postgirokonto 1210533-4, Ikonsällskapet. Kom ihåg att anmäla adressändring samt ändring av e-postadress till Elisabeth Löfstrand, adress: elo@slav.su.se

IKONSÄLLSKAPET

c/o Ulf Abel, Oxundavägen 42, 194 46 Upplands Väsby.
Rundbrevsredaktör: Kaj Engelhart. E-post: kajcaritas@hotmail.com